

Ἀλλ' ὅταν ὁ μισῶν ὀμίλῃ πρὸς μωροπίστους, τόσῃν ἀκρι-
 βολογίαν δὲν χρειάζεται. Ὁ μεταρρυθμισμένος θεολόγος
 τῆς Ρηνοπεραίας ἐσπούδαζεν ἐν ταύτῳ νὰ παρακινήσῃ τὸν
 Πατ. Μερσέννον, τὸν οἰκειότερον καὶ ἀγαπητότερον φίλον
 τοῦ Καρτεσίου, νὰ γράψῃ δημοσίως κατὰ τούτου πρὸς
 ὑπεράσπισιν τῆς Λατινικῆς θρησκείας· ἀπέτυχεν ὅμως εἰς
 τὴν ἐλπίδα του. Ὁ Μερσέννος διεύθυνε τὴν πρὸς αὐτὸν
 ἀπόκρισίν του ἀνοικτὴν εἰς τὸν Καρτέσιον, καὶ οὗτος με-
 τριοπαθῶν τὴν ἐσειλε χωρὶς κάμμίαν ἐπίπληξιν κατὰ τὴν
 ἐπιγραφὴν τῆς. Πλὴν ὁ Βόετος ἐρεθίσθη ἀπὸ τοῦτο ἀκόμη
 περισσότερο, καὶ δὲν ἔπαυσε νὰ πολεμῇ τὴν μεταρυσ-
 κὴν τοῦ Καρτεσίου, ὡς ἐναντίαν τῆς θρησκείας. Ἐπειδὴ
 δὲ ἄλλος διδάσκαλος τοῦ αὐτοῦ πανδιδακτηρίου ἠθέλησε
 νὰ τὴν διῆσχυρισθῇ εἰς τὰς ἀκροάσεις του, ὁ Βόετος ἐζήτησε
 νὰ τὸν ἐμποδίσουν ἀπὸ τὸ νὰ τὴν παραδίδῃ, καὶ πιεθεὶς
 ἐπέτυχεν. Ὁ δὲ Καρτέσιος, ἡσυχάζων εἰς τὴν χαριεστάτην
 αὐτοῦ μοναξίαν, ὅλως ἐκδοτος εἰς τὰς σπουδὰς του, ἀπο-
 λαύων φιλοφρόνησιν καὶ ἀγάπην ἀπὸ τὴν Παλατίνην Πριγ-
 κίπισσαν Ἐλισάβετ, ἣτις εἶχεν ἐκλέξει τὴν Ἀγην ὡς δια-
 τριβὴν τῆς, ὀλίγην προσοχὴν ἔδιδεν εἰς ταύτας τὰς ἀντι-
 λογίας. Τέλος πάντων ὅμως ἠναγκάσθη νὰ διακόψῃ τὴν
 σιωπὴν, καὶ ν' ἀποκριθῇ εἰς τοὺς ἀντιπᾶλους του, ὅταν ὁ
 Βόετος, ὑποποιούμενος τὸ ὄνομα τινὸς νέου διδασκάλου,
 κίσχυρως συγκατανεύσαντος εἰς τοῦτο, ἐξέδωκε κατὰ τοῦ
 Καρτεσίου σύγγραμμα χωριστὸν, γέμον ἀπὸ δεινοτάτας
 κατηγορίας, καὶ ἀπανθρωποτάτας ὕβρεις. Ὁ Καρτέσιος
 τὸ ἀναίρεσε, κ' ἐσειλεν ἀντίτυπα τῆς ἀπαντήσεώς του νὰ
 ἐγχειρισθῶσιν εἰς τοὺς πολιτάρχας τῆς Ρηνοπεραίας. Πλὴν
 αἱ κακοτεχνίαι τοῦ Βόετου τοὺς εἶχαν ἤδη παρασύρει,
 καὶ ὁ Καρτέσιος μεγάλως ἀπόρησε μαρθάνων μετὰ τινὰς

εβδομάδας, ὅτι ἡ ἀναίρεσίς του εἶχεν εἰσαχθῆ καὶ κατακρίθῃ εἰς τὸ δικαστήριον αὐτῶν. Ταῦς ἔγραψε διὰ νὰ τοὺς ἐξηγήσῃ τὰ αἷτια τοῦ φερσίματός του, ὑποδεικνύων ὁμῶς εἰς αὐτοὺς ὅτι, ὡς ξένος, δὲν ὑπόκειται εἰς τὴν κρίσιν των. Βλέποντες τοιαύτην μετριοπάθειαν, ἄρχιζαν νὰ αἰσθάνωνται ὅτι εἶχαν ὑπερβῆ τὰ ὅρια· ἀλλὰ τοῦτο ἔδειξε καὶ εἰς τὸν Βόετον ὅτι ἔπρεπε ν' ἀκολουθήσῃ ἄλλην μέθοδον, καὶ νὰ μὴν ἀφήσῃ μέσον ἀποκρίσεως εἰς ἄνθρωπον, τοῦ ὁποίου αἱ ἀπαντήσεις ἐπροξενούσαν τοιοῦτον ἀποτελεσμα. Ἐξακολούθησε λοιπὸν νὰ πλέκῃ μηχανὰς κατὰ τοῦ Γάλλου φιλοσόφου, καὶ νὰ παροξύνῃ τοὺς δυνατοὺς κατ' αὐτοῦ, ἀλλὰ τόσον μυσικὰ, ὥστε, χωρὶς νὰ δυνηθῆ οὕτως νὰ λάβῃ παραμικρὰν εἰδήσιν τῆς ἀλλοκότου δίκης, τὰ δύο τελευταῖα τοῦ συγγράμματα κατεψηφίσθησαν ὡς ἐηλιτευτικοὶ Λίβελλοι, καὶ αὐτὸς ἔκαλέσθη προσωπικῶς ὡς ἔνοχος. Ὁ Καρτέσιος ἀγνοῶν παντάπασι τὰ γινόμενα, ἠσύχαζεν εἰς τὴν μοναξίαν· κανεὶς ἀπὸ τοὺς ἐν Ρηνοπεραίᾳ φίλους του δὲν τὸν ἐμήνυσε τίποτε, καὶ πολλαὶ εβδομάδες ἐπέρασαν μετὰ τὴν κατάκρισιν τοῦ βιβλίου, πρὶν αὐτὸς ἀκούσῃ λόγον περὶ αὐτῆς. Τὴν ἔμαθε τέλος πάντων ἀπὸ δύο γράμματα ἀνώνυμα, εἰς τὰ ὁποῖα τὸν ἐφάνεροναν τὴν γενομένην κατ' αὐτοῦ κρίσιν. Κατ' ἀργὰς δὲν τὰ ἐψήφισε, νομίζων ἀδύνατον νὰ μὴ τὸν μνηύσῃ κανεὶς τόσον καιρὸν τοιαύτην μεγάλην ὑπόθεσιν. Πλὴν, ἀφ' οὗ ἐσυλλογίσθη, ἀπεφάσισε νὰ ὑπάγῃ εἰς Ἀγην, καὶ αὐτοῦ ἔμαθεν, ὅτι τὸ μὲν πρᾶγμα ἦτον πρὸ πολλοῦ εἰς ὅλους γνῶσον, καὶ εἰς μόνον αὐτὸν ἀκόμη ἀγνῶσον· ἐπρόκειτο δὲ νὰ ὑπάγῃ νὰ δώσῃ λόγον εἰς Ρηνοπεραίαν ὄχι περὶ μικρῶν, ἀλλὰ περὶ ἐγκλημάτων, τὸ μὲν ὡς ἀμαρτήσας πρὸς τὸν Θεὸν δι' ἀθεΐας, τὸ δὲ ὡς συκοφαντήσας τίμιον ἄνθρωπον. Ὁ Καρτέσιος,

ἄλλος ἀπορία καὶ ἐκπληξίς, κατέφυγεν εἰς τὸν πρέσβυν τῆς Βαλλίας, ἐπικαλούμενος τὰ δικαιώματα τοῦ ἔθνους του. Ἐκεῖνος δὲ προσέδραμεν εὐθὺς εἰς τὸν Αραυσιῶνος Πρίγκιπα (prince. d' Orange), ὅστις ἔγραψε δυνατὰ πρὸς τοὺς ἄρχοντας τῆς Ρηνοπεραίας νὰ ικανοποιήσουν τὸν Καρτέσιον. Ἀλλ' ἡ προσασία πολλὰ ἀργὰ ἔφθασε· διότι ὁ Βόετος εἶχε παρασκευάσει τὰς μηχανάς του τόσο καλὰ, καὶ μετὸς τὴν σπουδὴν ἐκινήθη, ὥστε ἡ καταδίκη ἦτον ἤδη τυπωμένη, δημοσιευμένη, καὶ τοιχοκολλημένη εἰς ὅλας τὰς κυριωτέρας πόλεις τῶν Ἡνωμένων Ἐπαρχιῶν. Ἐλαβαν ἄκραν προφύλαξιν διὰ τὸ μουσικόν, ἕως καὶ νὰ μὴν ἀναγνώσουν εἰς τὸ συμβούλιον τὴν κατὰ τοῦ Καρτεσίου ἀπόφασιν εἰς τὴν συνειθισμένην ὥραν, ἀλλ' εἰς ἕκτακτον ἄλλην, κατὰ τὴν ὁποίαν δὲν ἔμελλε νὰ παρευρεθῆ βέβαια κανεὶς ἀπ' ἐκείνους, ὅσοι τυχὸν ἤθελαν μηνύσει τι εἰς τὸν κρινόμενον. Οἱ ἐχθροὶ του νομίζοντες ὅτι δὲν θέλει μάθει τὴν ἀγωγὴν, ἤλπιζαν νὰ καταδικασθῆ ἐρήμην εἰς μεγάλας ζημίας, καὶ νὰ καοῦν τὰ βιβλία του. Λέγεται μάλιστα ὅτι ὁ Βόετος εἶχεν ἤδη συμφωνήσει μετὰ τὸν δήμιον νὰ ἐτοιμάσῃ ἐκείνην τὴν ἡμέραν πυρὰν ὑψηλοτάτην. Ἀφ' οὗ τοῦτο ἐγένετο καὶ διεθρυλλεῖτο, ὁ Καρτέσιος δὲν ἤμποροῦσε πλέον νὰ δειχθῆ πούποτε, χωρὶς νὰ ἰδῆ τὸ ὄνομά του σηλιτευμένον, τὸ δὲ τῶν ἐναντίων ἔντιμον. Τοιοῦτον ἦτον τὸ σχέδιον τῆς οὐτιδανῆς ταύτης μηχανορραφίας. Ἀλλ' ὅταν εἶδαν ὅτι ὁ Καρτέσιος προαπαντοῦσε μετὰ σῆθος τοὺς ἐχθροὺς του, καὶ εἶχεν εὖρει δυνατὰς προσασίας, οἱ δικασταὶ ἄρχισαν νὰ ἐντρέπωνται δι' ὅσα ἔπραξαν· καὶ ἀπορρίπτοντες τὴν αἰσχύνην αὐτῶν εἰς τὸν Βόετον, ἀνεκάλυψαν ὅλην τὴν βδελυρίαν τῶν πράξεων αὐτοῦ. Ὁ Καρτέσιος εὐκόλα κατεσκεύασε τὴν ἀπολογία του, ἀποδείξας

μ.
ὅτι ὁ μιὰρὸς Λίβελλος ὁ μὲ πλαζὸν ὄνομα κατ' αὐτοῦ
διαδοθεὶς ἦτον ἔργον τοῦ Βοέτου· καὶ ὁ πρότερον λεγόμενος
πατήρ τοῦ βιβλιαρίου, ὡμολόγησε τὴν ἀλήθειαν ἐπὶ
κριτηρίου.

Τοιοῦτον τέλος ἔλαβεν ἡ καταδρομὴ, διὰ τὴν ὁποίαν
ἐξερήθη πρὸς καιρὸν ὁ Καρτέσιος τὴν ἀπραγμοσύνην καὶ
ἡσυχίαν του. Μ' ὅλον τοῦτο, ἐξέδωκε μετ' ὀλίγον τὸ μέγα
τοῦ σύγγραμμα περὶ συστήματος τοῦ παντός, καὶ οὕτως
ἦτον ἀληθῶς ὁ γενναιώτερος τρόπος νὰ ἐκδικηθῆ τοὺς
ἐχθρούς του. Ἀλλὰ τῆς ἀδικίας ἡ πληγὴ ἔμενεν ἔκτοτε.
Ὁ Καρτέσιος ἔβλεπε μὲ λύπην ὅτι τὸ μεταφυσικὸν μέρος
τῶν συγγραμμάτων του, τὸ ὁποῖον ἐνόμιζε πολυτιμώτα-
τον, δὲν ἔπαυε νὰ τὸν ἐμβαλεῖ εἰς νέας φιλονεικίας.
Τὰς δὲ γεωμετρικὰς ἀνακαλύψεις του τόσον ὀλίγοι τὰς
ἐκαταλάμβαναν κ' ἐτιμοῦσαν ἀξίως, ὥστε καμμίαν σχε-
δὸν ἀνταμοιβὴν δὲν ἤμποροῦσε νὰ εὔρη εἰς αὐτάς.
Μετανόησε λοιπὸν τότε διὰ τὴν φήμην του, καὶ προθῶν
τὰ τερπνὰ τῆς ἀφανοῦς καὶ ἀγνωρίζου ζωῆς, ἔλαβέ
παράσημον τὸ **Λ ἄ θ ε β ρ ῶ σ α ς**. Αὐξήσε δὲ τὰς
δυσαρρεσκείας του καὶ ἡ νέα καταδρομὴ ἡ διεγερθεῖσα
κατ' αὐτοῦ ἀπὸ τοὺς Θεολόγους τοῦ Βαταυικοῦ Λουγ-
δούνου. Εἰς τοιαύτην διάθεσιν εὐρισκόμενόν ἡ βασίλισσα
τὴν Σουηκίας Χριστίνα τὸν ἐπρόβαλε νὰ ἔλθῃ νὰ ἡσυ-
χάσῃ εἰς τὴν αὐλήν της. Ὁ δὲ Καρτέσιος, ἂν καὶ
ὑπεραγαποῦσε τὴν ἀνεξαρτησίαν, καὶ, καθὼς αὐτὸς
ἔλεγε, τὴν τιμὴν διώριζεν εἰς τὴν ἐλευθερίαν του,
ὥστε ὅλοι οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς δὲν ἤμποροῦσαν νὰ τὴν
πληρώσουν, ἐδέχθη ὅμως τὸ πρόβλημα, καὶ μὲ δίκαιον
λόγον. Καθὼς ἔπασχε τότε, γλυκύτετον ἔπρεπε νὰ ἦναι
εἰς αὐτὸν νὰ ποθῆται ἀπὸ μεγάλην βασίλισσαν, καὶ νὰ

μα.

προσκαλῆται πλησίον τῆς, καὶ ἡ τοιαύτη τιμὴ ἔπρεπεν ἀκόμη νὰ συνεργήσῃ εἰς τὸ ν' ἀποσομώσῃ τοὺς διώκτας του. Απεφάσισε λοιπὸν ν' ἀφήσῃ τὴν εἰς Εγμουῦνδον (Egmond) προσφιλεστάτην αὐτοῦ ἀναχώρησιν, καὶ νὰ ὑπάγῃ νὰ ζήσῃ εἰς τὸ τραχὺ τῆς Σουηκίας κλίμα. Φθάσας δὲ εἰς τὴν αὐλὴν, ἠξιώθη ἐπιφανεστάτην ὑποδοχὴν ἀπὸ τὴν βασίλισσαν, καὶ ὅ, τι εἰς ἄλλους ἤθελε φανῆ δυσύχρημα, αὐτὸς ἐζήτησε καὶ ἀπέλαυσεν ὡς χάριν, τὸ νὰ ᾔναι ἐξηρημένος ἀπὸ τὰς αὐλικὰς παρατάξεις, καὶ νὰ φαίνεται εἰς τὸ παλάτιον, ὡσάκις μόνον προσκαλεσθῆ. Πρὸς ἀνταλλαγὴν ὅμως τῆς ἐλευθερίας ταύτης, ἡ βασίλισσα τὸν ἠθέλησε νὰ ἔρχεται καθημερινῶς, τὴν πέμπτην ἐωθινήν ὥραν, νὰ συνομιλῇ μὲ αὐτὴν εἰς τὴν βιβλιοθήκην τῆς. Αναγκαζόμενος διὰ τὴν ὑποχρέωσιν ταύτην ν' ἀλλάξῃ δίαιταν, ἐν ᾧ καὶ τότε καὶ πάντοτε εἶχε μεγάλην χρείαν ἀναπαύσεως, καὶ τὰ τῆς ὑγείας του ἀπαιτοῦσαν πολλὴν θεραπείαν, δὲν ἠμπόρεσεν ὁ φιλόσοφος ν' ἀνθέξῃ, καὶ μέλισα εἰς κλίμα ψυχρότατον, καὶ εἰς τὴν ἀκμὴν τοῦ χειμῶνος. Ἐκτυπήθη δὲ μετ' ὀλίγον ἀπὸ κατάρρουν σθητικὸν φανερωθέντα μὲ παραφροσύνην, καὶ ἀπέθανε τὴν 11 Φεβρουαρίου, 1650, πρὶν ἀκόμη τελειώσῃ τὸ πεντηκοστὸν τέταρτον ἔτος τῆς ἡλικίας του. Ἡ βασίλισσα ἠθέλησε νὰ τὸν θάψουν εἰς τὰ μνήματα τῶν ἀρίστων τῆς Σουηκίας· ἀλλὰ κατὰ τὴν ἀπαίτησιν τοῦ πρέσβευος τῆς Γαλλίας Χανούτου (Chanut) ἐτάφη εἰς τὸ κοιμητήριον τῶν συμπατριωτῶν του, καὶ τὸ λείψανον αὐτοῦ ἀνεκομίσθη εἰς Παρίσιους κατὰ τὸ 1666.

Εσημειώσαμεν ἤδη πρὸς τιμὴν τῆς Γαλλίας ὅτι αἱ κκαταδρομαὶ, ὅσας ἔπαθεν ὁ Καρτέσιος, ἐκινήθησαν ὅλαι ἀπὸ ξένους· πρέπει δὲ νὰ προσθέσωμεν ὅτι τὸ ὄνομα αὐτοῦ,

μ.β'

ζῶντος ἀκόμη, ἐδοξάσθη καὶ ἐτιμήθη εἰς τὴν πατρίδα του. Ο Καρδινάλιος Μαζαρίνος ἐνήργησε νὰ τὸν δοθῇ εἰς τὰ 1647, μὲ τὸν πλέον ἐντιμον τρόπον, ταγίνιον 3,000 λιτρῶν, τὸ ὅποιον, μὲ ὅλας τὰς ταραχὰς τοῦ βασιλείου, ἐπληρώθη τακτικά. Τὸν ἐδόθη ἀκόμη τὸ ἀκόλουθον ἔτος χρυσόβουλλον ἄλλου ταγίνιου ἀξιολογωτέρου μὲ μεγίστους ἐπαίνους συνωδευμένον. Ἀλλ' ἀφ' οὗ ἐπλήρωσε τὸ σύνηθες δόσιμον, δὲν ἤκουσε πλέον λόγον περὶ αὐτοῦ· διὰ τὸ ὅποιον ἔλεγεν, ὅτι ποτὲ δὲν ἠγόρασεν ἀκριβωτέραν διφθέραν.

Ο φιλόσοφος οὗτος ἔζησεν ἄγαμος, καὶ ἀπέθανεν ἄτεκνος. Φαίνεται ὅμως, ὅτι εὔρισκεν ἰδιαίτερον φίλτραν εἰς τὴν συναναστροφὴν τῶν γυναικῶν, κ' ἐνοσιμεύετο πολὺ τὴν συνομιλίαν των. Εἶχε θυγατέρα ἀνεγγμον, ὀνόματι Φραγκίνην, τὴν ὅποιαν ἀνέτρεφε πλησίον του μὲ πολλὴν φιλοσεργίαν καὶ ἀγάπην. Τὴν ἔχασε δὲ κατὰ τὸ 1640 εἰς Ἀμεσφόρτον, κ' ἐλυπήθη σφοδρὰ διὰ τὸν θάνατόν της (1). Αἱ ἠθικαὶ ἀρεταὶ του εἶχαν ὁμοίως μὲ τὰς νοητικὰς

---

(1) Ο Βαϊλλέτος (Baillet) ἠμιλεῖ περὶ τῆς ἀνεγγύου ταύτης θυγατρὸς εἰς τὸν γραφέντα ὑπ' αὐτοῦ Βίον τοῦ Καρτεσίου· ἀλλ' ὁ Ἀργοναῖος Καρθουσιανός (le Chartreux d'Argonne) λέγει εἰς τὰ Σύμμικτα αὐτοῦ, τὰ περιφερόμενα ὑπὸ τὸ ὄνομα Vigneul de Marville, ὅτι εἶναι πλάσμα ἐπινοημένου ἀπὸ τοῦ ἐχθροῦ τοῦ Καρτεσίου ἐξ ἀφορμῆς τινὸς αὐτομάτου κόρης, τὴν ὅποιαν οὗτος κατεσκεύασε μὲ πολλὴν τέχνην, διὰ νὰ δεῖξη ὅτι τὰ ζῶα δὲν ἔχουν ψυχὴν, ἀλλ' εἶναι πολυσύνθετοι μηχαναί. Ο Καρτέσιος ἔβαλε τάχα τὴν αὐτόματον ταύτην κόρην εἰς ἓν καράειον, καὶ ὁ κυβερνήτης ἔλαβε περιέργειαν ν' ἀνοίξῃ τὸ περιέχον αὐτὴν κιβώτιον· ἐξεπλάγη δὲ παρατηρῶν κινήσεις εἰς τὴν μηχανὴν, ἧτις ἐφαίνετο ἐμψυχος, καὶ νομίσας ὅτι εἶναι ὁ διάβολος, τὴν ἐρρίψεν εἰς τὴν θάλασσαν. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο τὸ διηγημάτιον, τὸ ὅποιον ὁ Καρθουσιανός λέγει ὅτι ἤκουσεν ἀπὸ Καρτεσιανόν, ἔχει ὄψιν ἀκράτου πλάσματος.

Σημείωσις τοῦ Villenave.

μγ

ὕψηλόν καὶ ἀρρενικόν χαρακτῆρα, συγκερασμένον ὅμως μετὴν τὴν διάθεσιν τῆς ἀληθοῦς μετριοφροσύνης, μετὴν τὴν ἐξίτησιν τῆς μετριοπαθείας, καὶ μετὰ τῶν ἠθῶν τὴν ἀπλότητα.

Ἡ Γαλλικὴ Ακαδημία ἐπρόβαλε τὸ ἐγκώμιον τοῦ Καρτεσίου κατὰ τὸ 1765, καὶ ὁ Θωμᾶς ἐκέρδησε τὸ βραβεῖον. Ὁ λόγος τούτου εἶναι γραμμένος μετὰ καλλίστην προαίρεσιν. Πλὴν εἰς πολλὰ μέρη δύσκολον ἦτον εἰς τὸν ἐγκωμιαστὴν νὰ διακρίνη ἀκριβῶς τὰ ἐπαινετὰ καὶ τὰ ψεκτά· πρὸς τούτοις καὶ ἂν ἦτον ἱκανὸς νὰ κάμῃ τοιαύτην διάκρισιν, ἡ συνήθεια τὴν ἀπηγόρευεν. Ὁ Βολταῖρος συνεχάρη μεγάλως τὸν Θωμᾶν διὰ τὸν λόγον τοῦτον, ἐξ αἰτίας μάλιστα τῆς εἰκόνας τοῦ Βασέτου, τὴν ὁποίαν ὁ ῥήτωρ εἶχε προσάψει γενικώτερον. Ἀλλ' ὅταν αὐτὸς ἠθέλησε νὰ γράψῃ περὶ τοῦ Καρτεσίου εἰς ἴδιον αὐτοῦ ὄνομα, πολλὰ διάφορον δρόμον ἠκολούθησε, κ' ἐφάνη ἴσως αὐστηρότερος τοῦ δέοντος εἰς τὸ ἄρθρον Καρτεσισμὸς τοῦ Φιλοσοφικοῦ Λεξικοῦ. Ἀλλέως ὅμως τὸ ἄρθρον τοῦτο εἶναι ἀριστούργημα ἄρθῆς καὶ φιλοσόφου κρίσεως. Αὐτὸ καὶ τὸ περὶ ζώων διανοίας τοῦ ρηθέντος συγγράμματος μετὰ φαίνονται δεξιόταται καὶ ἀκριβέσταται ἐκτιμήσεις τῆς μεταφυσικῆς τοῦ Καρτεσίου· καὶ εἶναι θαῦμα πῶς τοιοῦτος μέγας ποιητὴς ἔκρινε μετὰ τόσην βαθύτητα καὶ σύνεσιν τοιοῦτον γεωμέτρην καὶ μεταφυσικόν, ὁποῖος ὁ Καρτέσιος.

Τὰ συγγράμματα τοῦ φιλοσόφου τούτου ἐξεδόθησαν ἐνωμένα μετὰ ἐπιγραφὴν *Opera omnia, Amstelodami, 1690-1701, 9 τόμ. εἰς 8.^{ον}* Ἡ Γαλλικὴ ἔκδοσις περιέχει 13 τόμ. εἰς 12.^{ον}, ἦτοι: *A, les principes de la philosophie, écrits en latin par Descartes, et traduits en français par un de ses amis (Picot), 1724, εἰς 12.^{ον}*, μετατυπωμένα κατὰ τὴν ἔκδοσιν τὴν

μδ'

ἐπιθεωρηθεῖσαν ἀπὸ τὸν Claude Clerselier. Β, L'Homme de René Descartes et la formation du fœtus, avec les remarques de Louis de Laforge, 1729, εἰς 12^{ον}. Γ, Méditations métaphysiques, 1724, 2 τόμ. εἰς 12^{ον}, ἐκ μεταφράσεως τοῦ Δουκὸς de Luynes. Δ, Les passions de l'ame, le monde, ou Traité de la lumière, et la géométrie; nouvelle édition, augmentée d'un discours sur le mouvement local et sur la fièvre, suivant les principes du même auteur, 1726, εἰς 12^{ον}. Ε, Discours de la méthode pour bien conduire sa raison et chercher la vérité dans les sciences; plus, la dioptrique et les météores, la mécanique et la musique, qui sont des essais de cette méthode, 1724, 2 τόμ. εἰς 12^{ον}. Αἱ σημειώσεις εἰς τὸν Λόγον τοῦτον εἶναι τοῦ Ν. Ποῖσσῶνος (Poisson) Ωρατοριανοῦ ἱερέως. Σ, Lettres, 1724-1725, 6 τόμ. εἰς 12^{ον}. Εσημειώσαμεν ἐδῶ μόνον τὰς καλητέρας ἐκδόσεις· τὰς ἄλλας εἶναι περιττὸν νὰ τὰς μνημονεύσωμεν. Ο Βαῖλος (Bayle) ἐξέδωκε Recueil de quelques pièces curieuses, concernant la philosophie de Descartes, 1624 εἰς 12^{ον}. Ἀπὸ τοὺς συγγράψαντας ὑπὲρ τοῦ εἰσίου ἢ κατ' αὐτοῦ, ἀξιοσημείωτοι εἶναι ὁ Πατ. Δανιηλ καὶ ὁ Ἀβρίγκης Υέτιος. Ο κατὰ Βαϊλλέτον βίος αὐτοῦ ἐτυπώθη εἰς Παρισίους, 1691, 2 μέρη ἀποτελοῦντα ὑπὲρ χιλίας σελίδας εἰς 4^{ον}· ἡ δὲ ἐπιτομὴ αὐτοῦ κατὰ τὸ 1692 (1) εἰς 12^{ον}. Ὁ Πατ. Βοσχέτος (Boschet) ἐξέδωκεν Ἐπισημειώσεις εἰς τὸν Βίον τοῦτον, ἐν Ἀγῆ (Παρισίους), 1692, εἰς 12^{ον}.

---

(1) Εἰς τὸ πρωτότυπον φέρεται 1672, τὸ ἐπίκειον σφάλμα ἀντέγραψε πρὸς ὁ Ἰταλὸς μεταφραστὴς.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΠΕΡΙ ΔΙΤΤΗΣ ΜΕΘΟΔΟΥ,

ΗΤΟΙ ΑΝΑΛΥΣΕΩΣ ΚΑΙ ΣΥΝΘΕΣΕΩΣ.

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΑΝΑΛΥΣΕΩΣ. (α).

Ἡμποροῦμεν νὰ ὀνομάσωμεν ἐν γένει μέθοδον τὴν τέχνην τοῦ καλῶς διατάττειν πολλῶν ἐννοιῶν. σειρὰν, ἢ πρὸς ἀνακάλυψιν ἀγνοουμένης ἀληθείας, ἢ πρὸς ἀπόδειξιν γνωστῆς.

Εἶναι λοιπὸν ἡ μέθοδος διττή· καὶ ἡ μὲν πρὸς ἀνακάλυψιν τῆς ἀληθείας, ὀνομάζεται Ἀνάλυσις ἢ μέθοδος ἀναλυτικὴ, καὶ ἡμπορεῖ ἀκόμη νὰ ὀνομασθῇ εὐρετικὴ ἢ δὲ, πρὸς παράδοσιν εὐρημένης ἀληθείας, ὀνομάζεται Σύθεσις ἢ μέθοδος συνθετικὴ, καὶ ἡμπορεῖ προσέτι νὰ ὀνομασθῇ διδακτικὴ.

Συνήθως δὲν πραγματευόμεθα ὅλον τὸ συστημα τινὸς ἐπιστήμης μὲ τὴν ἀναλυτικὴν μέθοδον· ἀλλὰ τὴν μεταχειρίζομεθα μόνον εἰς λύσιν τινῶν ζητημάτων. (*)

Εἶναι δὲ τὰ ζητήματα ὅλα ἢ λεκτικά, ἢ πραγματικά.

Λεκτικά ἐδῶ ὀνομάζω ὅχι ἐκεῖνα εἰς τὰ ὁποῖα ζητοῦνται λέξεις, ἀλλὰ ἐκεῖνα εἰς τὰ ὁποῖα διὰ τῶν λέξεων ζητοῦνται τὰ πράγματα, καθὼς ὅταν πρόκηται νὰ εὕρωμεν

(α) Ἐκ τῆς Λογικῆς ἢ Τέχνης τοῦ νοεῖν τοῦ Arnaud καὶ Nicole, Μέρ. Δ, Κεφ. Β΄.

(*) Ἀπ' ὅσα λέγομεν ἐδῶ περὶ ζητημάτων τὰ περισσότερα εἶναι ἱρανισμένα ἀπὸ χειρόγραφον τοῦ μακαρίτου Καρτεσίου, τὸ ὁποῖον φιλοφρόνως μᾶς ἐδάνεισεν ὁ κ. Κλερσελιέρος.

τὸ νόημα τινὸς αἰνίγματος, ἢ νὰ ἐξηγήσωμεν τί ἠθέλησε νὰ εἴπῃ ὁ δεῖνα συγγραφεὺς μὲ σκοτεινὰ καὶ λοξὰ λόγια.

Τὰ δὲ πραγματικὰ δύνανται νὰ ἀναχθῶσιν εἰς τέσσαρα κυρίως εἶδη.

Πρῶτον μὲν, ὅταν ζητῶμεν τὰ αἷτια διὰ τῶν ἀποτελεσμάτων. Ἡξουρῶ, λόγῳ χάριν, τὰ διάφορα ἀποτελέσματα τῆς μαγνητικῆς, καὶ ζητῶ τὴν αἷτιαν αὐτῶν. Γνωρίζω τὰ διάφορα ἀποτελέσματα, ὅσα κοινῶς ἀποδίδονται εἰς τὴν φρίκην τοῦ κενοῦ· ζητῶ ἂν αὕτη ἦναι ἀληθῆς τούτων αἷτια, καὶ εὐρίσκω ὅτι δὲν εἶναι. Γνωρίζω τὴν παλίρροϊαν τῆς θαλάσσης, καὶ ζητῶ τὴν αἷτιαν τῆς μεγίστης ταύτης καὶ ταχυκωτάτης κινήσεως.

Δεύτερον, ὅταν ζητῶμεν τὰ ἀποτελέσματα διὰ τῶν αἰτιῶν.

Ἦτον γνωστὸν ἐξ ἀρχῆς, παραδείγματος χάριν, ὅτι ὁ ἄνεμος καὶ τὸ νερὸν κινουῦσι μὲ μεγάλην δύναμιν τὰ σώματα. Ἀλλ' οἱ παλαιοὶ, μὴ ἐξετάσαντες ἱκανῶς τὰ ἐνδεχόμενα τῶν αἰτιῶν τούτων ἀποτελέσματα, δὲν τὰς ἐφήρμοσαν, καθὼς οἱ μεταγενέστεροι, διὰ τῶν ἀνεμομύλων εἰς πάμπολλα ὠφελιμώτατα πρὸς τὴν κοινωνίαν πράγματα, καὶ τὰ ὅποια μεγάλως ἐλαφρύνουν τὸν κόπον των ἀνθρώπων. Τοιοῦτος δὲ πρέπει νὰ ἦναι ὁ καρπὸς τῆς ἀληθοῦς φυσικῆς· καὶ ἠμποροῦμεν νὰ εἰποῦμεν ὅτι τὸ μὲν θεωρητικὸν αὐτῆς συνίσταται ὅλον εἰς τὸ πρῶτον εἶδος τῶν ζητημάτων, τῶν ἐπὶ τὰς ἀρχάς· τὸ δὲ πρακτικὸν εἰς τὸ δεύτερον, τὸ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν.

Τὸ δὲ τρίτον εἶδος εἶναι, ὅταν διὰ τῶν μερῶν ζητῶμεν τὸ ὅλον, καθὼς ὅταν ἔχοντες πολλοὺς ἀριθμοὺς ζητῶμεν τὸ ἄθροισμα αὐτῶν διὰ τῆς προσθέσεως· ἢ ἔχοντες δύο, ζητῶμεν τὸ προκύπτον διὰ τοῦ πολλαπλασιασμοῦ.

Τὸ δὲ τέταρτον εἶναι, ὅταν ἔχοντες τὸ ὅλον καὶ μέρος τί,

ζητῶμεν ἄλλο μέρος· καθὼς ὅταν, ἔχοντες τὸν ἀφαιρε-
τέον καὶ τὸν ἀφαιρέτην, ζητῶμεν τὸ κατάλοιπον· ἢ ἔχοντες
τινὰ ἀριθμὸν, ζητῶμεν ποῖον εἶναι τὸ τόσον μέρος αὐτοῦ.

Σημειωτέον ὁμῶς, ὅτι διὰ νὰ ἐξαπλωθῶσι περισσότερο
τὰ δύο τελευταῖα τῶν ζητημάτων εἶδη, καὶ νὰ συμπερι-
λάβωσιν ὃ, τι δὲν ἠμπορεῖ κυρίως νὰ ταχθῆ ὑπὸ τὰ δύο
πρῶτα, πρέπει ἡ λέξις **Μέρος**, γενικιώτερον νοουμένη, νὰ
σημαίνῃ κάθε τι, τὸ ὁποῖον περιλαμβάνεται εἰς τὸ πρᾶγμα,
οἷον τοὺς τρόπους, τὰ ἄκρα, τὰ συμβεβηκότα, τὰς ιδιό-
τητάς, καὶ ἀπλῶς ὅλα τὰ προσόντα αὐτοῦ. Κατὰ τοῦτον
τὸν λόγον, ὁ ζητῶν τὸ ἐμβαδὸν τινὸς τριγώνου διὰ τοῦ ὕψους
καὶ τῆς βάσεως αὐτοῦ, ζητεῖ τὸ ὅλον διὰ τῶν μερῶν. Ἐξ
ἐναντίας, ὁ ζητῶν τὴν πλευρὰν ὀρθογωνίου διὰ τῆς γνώ-
σεως τοῦ ἐμβαδοῦ καὶ μιᾶς τῶν πλευρῶν αὐτοῦ, ζητεῖ
μέρος διὰ τοῦ ὅλου καὶ ἐνὸς ἄλλου τῶν μερῶν.

Ὅποῖον δὲ καὶ ἂν ᾖ τὸ λυτέον ζήτημα, πρῶτον ἀπ’
ὅλα πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν καθαρῶς καὶ εὐκρινῶς τί ζητεῖ-
ται καθ’ αὐτὸ, ἢ γοῦν τίς εἶναι ἀκριβῶς ἡ γὰσις τοῦ
ζητήματος.

Διότι πρέπει ν’ ἀποφεύγωμεν τὴν ὀρμὴν καὶ προπέτειαν,
μὲ τὴν ὁποῖαν τινὲς ἐπιχειροῦσι τὴν λύσιν τοῦ προβαλλο-
μένου, πρὶν ἐξετάσωσιν ἱκανῶς ἀπὸ ποῖα σημεῖα μέλλουν νὰ
γνωρίσωσιν τὸ ζητούμενον, ὁπόταν εὔρεθῆ. Αὐτοὶ ὁμοιάζουν
μὲ ὑπηρέτην, ὅστις προσαττόμενος νὰ ζητήσῃ τινὰ φίλον
τοῦ κυρίου του, βιάζεται νὰ ὑπάγῃ, πρὸ τοῦ νὰ μάθῃ με-
ρικώτερα ἀπὸ τοῦτον τίς καὶ ποῖος εἶναι ὁ ζητούμενος φίλος.

Εἰς κάθε πρόβλημα εὐρίσκεται τι ἄγνωστον, ἐπειδὴ ἄλ-
λέως δὲν ἤθελεν εἶναι καμμία ζήτησις. Μ’ ὅλον τοῦτο
πρέπει καὶ τὸ ἄγνωστον νὰ ᾖ ὑπόδηλον καὶ σημειωμένον
μὲ προσδιορισμοὺς τινάς, διὰ τοὺς ὁποῖους προαιρούμεθα

τὸ δεῖνα μᾶλλον νὰ ζητήσωμεν παρὰ τὸ δεῖνα, καὶ ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἠμποροῦμεν νὰ κρίνωμεν, ὅταν τὸ εὕρωμεν, ὅτι αὐτὸ εἶναι τὸ ζητούμενον.

Τούτους λοιπὸν τοὺς προσδιορισμοὺς πρέπει πρῶτον νὰ ἐξετάζωμεν καλὰ, προσέχοντες μῆτε νὰ προσθέτωμεν ἄλλους, οἱ ὁποῖοι δὲν περιέχονται εἰς τὸ προβαλλόμενον, μῆτε νὰ παραλείπωμεν κανένα ἀπὸ τοὺς περιλαμβανομένους εἰς αὐτό. Διότι ἐνδέχεται νὰ σφάλῃ τις κατὰ τοῦτον, ἢ κατ' ἐκεῖνον τὸν τρόπον.

Σφάλλει, παραδείγματος χάριν, κατὰ τὸν πρῶτον τρόπον, ὅστις ἐρωτώμενος ποῖον εἶναι τὸ ζῶον, τὸ ὑποῖον τὸ πωρνὸν περιπατεῖ μὲ τέσσερα ποδάρια, τὸ μεσημέρι μὲ δύο, καὶ τὸ βράδυ μὲ τρία, κομίζει ἀπαραίτητον νὰ ἐκλάβῃ τὰς λέξεις ποδάρια, πωρνὸν, μεσημέρι, βράδυ, εἰς τὴν κυρίαν καὶ φυσικὴν αὐτῶν σημασίαν. Ὁ προβάλλων τὸ αἴνιγμα τοῦτο δὲν προσδιώρισεν ὡς ἀναγκαῖον νὰ ἐκληφθῶσιν οὕτως. Ἀρκεῖ λοιπὸν γὰρ προσαρμόζονται μεταφορικῶς εἰς ἄλλο πρᾶγμα, καὶ ἀκολούθως τὸ ζήτημα λύεται καλὰ, ὅταν εἰποῦμεν ὅτι τὸ ζῶον ἐκεῖνο εἶναι ὁ ἄνθρωπος.

Ἄς ὑποθέσωμεν ἀκόμη, ὅτι ἐρωτώμεθα μὲ ποίαν τέχνην ἐνδέχεται νὰ ᾔηται κατασκευασμένον ἐν ἄγαλμα Ταντάλου, ὅστις κολλημένος εἰς στήλην ἐν μέσῳ τινὸς ἀγγείου, καὶ θέσιν ἔχων ἀνθρώπου σκύπτοντος διὰ νὰ πῖη, δὲν ἐδύνατο ποτὲ νὰ τὸ κατορθώσῃ· διότι τὸ νερὸν ἀνέβαινε μὲν ἕως εἰς τὸ σόμα του, ἔφευγεν ὅμως ὅλον ἀπὸ τὸ ἀγγεῖον, ἀμέσως ἀφ' οὗ ἔφθανεν ἕως εἰς τὰ χεῖλη τοῦ Ταντάλου. Ἦθελε σφάλει τις καὶ εἰσάξει προσδιορισμοὺς πάντῃ ἀχρήστους εἰς τὴν λύσιν τοῦ ἐρωτήματος, ἂν ἐκάθετο νὰ ζητῇ εἰς τὸ σχῆμα τοῦ Ταντάλου κρύφιον τί καὶ τεράσιον, διὰ τὸ